

ศึกษาพิธีการฟังธรรมสำหรับผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนา
ตามแบบอนาถปิณฑิโกวาทสูตร
STUDY THE RITUAL OF LISTENING TO DHAMMA FOR THOSE WHO ARE NEAR
DEATH OF LĀNNĀ BUDDHISTS ACCORDIN TO THE MODEL
ANĀTHAPIṆḌIKOVĀDASUTTA.

นรินทร์โชติ รินชมภู¹

Narinchot Rinchompu

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chiang Rai Buddhist CollegeMahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: rinchompu1@gmail.com¹

Received 28 Marce 2024; Revised 6 February 2024; Accepted 26 June 2025.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นในพระพุทธศาสนา (2) เพื่อศึกษาการฟังธรรมสำหรับผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนา (3) เพื่อนำเสนอพิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนาตามแนวอนาถปิณฑิโกวาทสูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า

พิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนาตามแนวอนาถปิณฑิโกวาทสูตร มีการผสมผสานหลักธรรมจากอนาถปิณฑิโกวาทสูตรและธรรมมหาวิปาก โดยกระบวนการประกอบด้วย การเตรียมตัว นิมนต์พระสงฆ์ จัดเตรียมสถานที่และเครื่องไทยทาน การแสดงธรรม ตามหลักอนาถปิณฑิโกวาทสูตรหรือธรรมะที่เกี่ยวข้อง การปฏิบัติของญาติ ร่วมฟังธรรม ดูแลผู้ป่วย สนทนาธรรม และการปฏิบัติของผู้ใกล้วายเป็น ตั้งจิตให้สงบ พิจารณาธรรม ระลึกถึงบุญกุศล ความสำคัญของพิธี คือ ช่วยให้ผู้ใกล้วายเป็นมีจิตใจสงบเตรียมพร้อมสำหรับการละสังขาร แสดงความกตัญญู และแสดงถึงวัฒนธรรมชาวล้านนา การฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนา เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้ากับความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ผู้ที่กำลังจะจากไปมีจิตใจสงบและเตรียมพร้อมสำหรับการละสังขารอย่างมีสติ

คำสำคัญ: ฟังธรรม, ผู้ใกล้วายเป็น, พระพุทธศาสนา, อนาถปิณฑิโกวาทสูตร

Abstract

A Study of the Listening to Dhamma Ceremony for the Terminally Ill of Lanna Buddhists Based on the Anāthapiṇḍikovādasutta Objectives: To study the practice of listening to Dhamma for the terminally ill in Buddhism. To study the listening to Dhamma ceremony for the terminally ill of Lanna

Buddhists. To present the listening to Dhamma ceremony for the terminally ill of Lanna Buddhists based on the Anāthapīṇḍikovādasutta. Methodology: This research is a documentary research. The researcher collected data primarily from documents and analyzed the data accordingly. Findings: The listening to Dhamma ceremony for the terminally ill of Lanna Buddhists based on the Anāthapīṇḍikovādasutta combines principles from the Anāthapīṇḍikovādasutta and the Dhammamahāvibhāṅga. The process includes: Preparation (inviting monks, preparing the venue and offerings). Dhamma presentation (based on the Anāthapīṇḍikovādasutta or related Dhamma). Actions of relatives (participating in listening to Dhamma, caring for the patient, engaging in Dhamma discussions). Actions of the terminally ill (calming the mind, contemplating Dhamma, recalling meritorious deeds). The significance of the ceremony is to help the terminally ill attain peace of mind, prepare for passing away, express gratitude, and reflect Lanna culture. The listening to Dhamma for the terminally ill of Lanna Buddhists is a ritual that blends the Buddha's teachings with the beliefs and lifestyle of the Lanna people, aiming to help those who are about to depart maintain a calm mind and prepare for passing away mindfully.

Keywords: Listening to Dharma, A person nearing death, Buddhism, Anāthapīṇḍikovādasutta

บทนำ

อนาถปิณฑิกโกวาทสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏ ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิพพานสภัก สฬายตนวรรค เล่มที่ 14 ซึ่งแสดงให้เห็นธรรมเนียม ในการบรรยายธรรมแก่ผู้ป่วยซึ่งกำลังจะเสียชีวิต ที่พระสารีบุตรเถระให้โอวาทแก่นาถปิณฑิกเศรษฐี ที่ป่วยหนักเพื่อให้คลายความยึดมั่นและปล่อยวาง ในธรรม 10 หมวด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ และพระสารีบุตรแสดงด้วยรูปแบบ บรรยายโวหาร เนื้อหาของพระสูตรกล่าวถึงอนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วยหนัก มีความดำริชอบใคร่จะฟังธรรมจึงให้ คนไปกราบทูลพระพุทธเจ้า และกราบเรียนพระสารีบุตรให้ทราบถึงอาการป่วยของตนพร้อมกราบอาราธนา นิมนต์พระสารีบุตรมาแสดงธรรมที่บ้านคฤหบดี พระสารีบุตรเถระรับนิมนต์และมาแสดงธรรมที่บ้านอนาถปิณฑิกเศรษฐีพร้อมด้วยพระอานนท์เถระ และให้โอวาทแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีว่าด้วยการไม่ยึดมั่นใน อายตนะ ภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 สัมผัส 6 เวทนา 6 ธาตุ 6 ชันธ์ 5 อรูปฌาน 4 โลกนี้โลกหน้า และ อารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ 6 อนาถปิณฑิกเศรษฐีฟังแล้วร้องไห้ น้ำตาไหล เพราะอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้รับใช้ ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์มานานแต่ไม่เคยฟังธรรมบรรยายเช่นนี้มาก่อน อนาถปิณฑิกเศรษฐีจึง ขอร้องให้แสดงแก่คฤหบดีผู้หนึ่งผู้สาวด้วยเมื่อพระเถระกลับไป อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ถึงแก่กรรมและไปเกิด เป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิตและเข้าไปปรากฏตัวต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้ากล่าวสรรเสริญพระวิหารเซ ตวัน พร้อมกล่าวชมอริยมรรคกับพระพุทธองค์ว่า โคตรและทรัพย์ไม่สามารถทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ได้ กรรม 1 วิชชา 1 ธรรม 1 ศีล 1 ชีวิต อุดม 1 ทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ได้ หมายความว่าหมุ่สัตว์ยอมบริสุทธิ์ด้วยมรรคที่ ประกอบด้วยองค์ 8 มิใช่เพราะด้วยโคตรหรือทรัพย์ ความเห็นความดำริ ชื่อว่า ความรู้ ความพยายาม ความ ระลึก ความตั้งใจมั่น ชื่อว่าธรรม การพูด การงาน การเลี้ยงชีพ ชื่อว่าศีล และชีวิตของผู้ที่ตั้งอยู่ในศีล ชื่อว่า ชีวิตอุดมหรือชีวิตที่สูงที่สุด บุคคลผู้เป็นบัณฑิตพึงเลือกเฟ้นธรรมคือชันธ์ 5 อย่างแนบเนียนจึงจะหมดจดใน

สัจจะทั้ง 4 ข้อนั้น และกล่าวชมพระสารีบุตรว่าเป็นผู้เลิศด้วยปัญญา ด้วยศีล และด้วยความสงบถึงฝั่งพระนิพพาน ภิกษุผู้ถึงฝั่งพระนิพพานแล้ว จะอย่างยิ่ง ก็เท่าพระสารีบุตรนี้ ปรากฏในพระสูตรที่ 56 (อัมมัสสวนสูตร) ในหมวดที่มี 6 ข้อ (ฉักกนิบาต) แห่งอังคุตตรนิกาย เล่มที่ 22 หน้าที่ 546 ของพระไตรปิฎกฉบับ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ธรรมหรือคัมภีร์ที่ชื่อ “มหาวิบาก” เป็นคัมภีร์ที่นิยมใช้เทศน์ให้ผู้ป่วยหนักฟัง โดยเชื่อกันว่าหากได้ฟังธรรมหรือเทศน์กัณฑ์แล้ว ผู้ป่วยที่ยังไม่ถึงคราวตายจะหายเป็นปกติโดยเร็วพลัน แต่ถ้าถึงคาตหมตบุญ หมดอายุขัยจะตายโดยสงบไม่ช้าเช่นกัน ธรรมมหาวิบาก มีลักษณะเป็น “ธรรมโทน” คือมีกัณฑ์เดียว เป็นคัมภีร์โบราณ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา เนื้อหาเมื่ออยู่ว่า กาลครั้งหนึ่ง สมัยพระเจ้าปเสนทิโกศลครองเมืองสาวัตถี เมืองนี้มีเศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตรธิดา จึงอาศัยอยู่แต่ผู้เดียว เศรษฐีผู้นี้มีทรัพย์สินมากมายถึง 80 โกฏิ แต่เขาเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ยอมใช้จ่ายทรัพย์ ไม่ยอมซื้ออาหารดี ๆ มีแต่กินปลายข้าวต้ม เสื้อผ้าก็ใช้เสื้อผ้าที่ทอดด้วยผ้าปานหยาบ ๆ หากจะเดินทางไปไหนก็จะใช้แต่เกวียนเก่า ๆ ไม่มีการจับจ่ายทำบุญกุศล ด้วยเกรงว่าทรัพย์สินที่มีจะหมดสิ้นไป เป็นอยู่อย่างนี้กระทั่งป่วยตาย(อภิธาน สมใจ, 2541)

เนื้อหาของธรรมมหาวิบากเป็นคำสอนในเรื่องความตระหนี่ความโลภ และปาณาติบาต ซึ่งดูไม่ค่อยเกี่ยวกับการเจ็บป่วยแต่ประการใด การนำธรรมหรือคัมภีร์มาเทศน์ให้ฟัง ก็คงเห็นว่าคนป่วยอยู่ในอาการหนักที่เรียกตามภาษาล้านนาว่า “ลำบาก” คือป่วยหนักใกล้ตายแล้ว แต่ไม่ยอมตายง่าย ๆ จึงคิดว่าคนป่วยน่าจะมีความ “วิบาก” หนา ทำให้เกิดความทุกข์ทรมาน ถ้าเอาธรรมมหาวิบาก ซึ่งพ้องเสียงกับ “วิบาก” มาเทศน์ให้ฟัง น่าจะมีผลทำให้พ้นวิบากกรรม ถ้ามีบุญก็จะหาย หมดบุญก็จะได้ตายเสียให้รู้แล้วรู้รอด น่าแปลกมาก คนป่วยหนักได้ฟังธรรมมหาวิบากมักตายโดยเร็ว รายไหนก็รายนั้น แต่รายที่จะหายไม่เคยมีสักรายเลยทีเดียว(พระใบฎีกาแสงธรรม สุบุญโญ (นามคำ), 2565)

พิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นภาพสะท้อนอันลึกซึ้งของความเชื่อทางศาสนาที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย แม้กาลเวลาจะผันผ่าน บริบททางสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ความนิยมในการปฏิบัติเช่นนี้ก็ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน โดยเป็นทั้งการเตรียมความพร้อมทางจิตวิญญาณสำหรับผู้ที่กำลังจะจากไป และเป็น การสร้างความสบายใจให้กับครอบครัวที่อยู่เบื้องหลัง ความเชื่อในเรื่องภพภูมิและการแสวงหากุศลในวาระสุดท้ายของชีวิตยังคงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญให้ผู้คนยังคงให้ความสำคัญกับการฟังธรรม

อย่างไรก็ตาม รูปแบบและวิธีการปฏิบัติอาจมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัย การเข้าถึงสื่อธรรมะที่ง่ายขึ้น หรือข้อจำกัดทางสถานการณ์ เช่น ในโรงพยาบาล อาจทำให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ แต่แก่นสำคัญของการฟังธรรมเพื่อความสงบใจและการระลึกถึงคุณงามความดีนั้นยังคงอยู่

การศึกษาความเชื่อและความนิยมในการถือปฏิบัติเรื่องนี้ในสังคมปัจจุบันจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เราเข้าใจถึงพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น แต่ยังสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญเชิงจิตวิทยาของการปฏิบัติเหล่านี้ต่อผู้ป่วยและครอบครัว ข้อมูลจากการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาแนวทางการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับมิติทางจิตวิญญาณ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตในช่วงเวลาที่เปราะบางที่สุดของชีวิต

นอกจากนี้ การวิจัยยังเป็นการส่งเสริมความเข้าใจระหว่างคนต่างรุ่น และเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางศาสนาที่สืบทอดกันมา การทำความเข้าใจถึงคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมเหล่านี้จะช่วยให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมตัวสำหรับวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างมีสติและด้วยความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม

อิทธิพลของการศึกษาอนาลปิณฑิโกวาทสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก สฬายตนวรรค เล่มที่ 14 ซึ่งแสดงให้เห็นธรรมเนียม ในการบรรยายธรรมแก่ผู้ป่วยซึ่งกำลังจะเสียชีวิต ที่พระสารีบุตรเถระให้โอวาทแก่นาลปิณฑิกเศรษฐี ที่ป่วยหนักเพื่อให้คลายความยึดมั่นและปล่อยวาง ซึ่งมีเนื้อความสอดคล้องกับ การพึงธรรมมหาวีบาก โดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ล้านนา ที่มีความเกรงกลัว ต่อบาปอกุศลต่าง ๆ นอกจากเป็นการเตือนสติผู้ป่วย ให้ระลึกถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสงฆ์คุณ และเตือนสติผู้ฟังให้ละชั่วทำดีจะได้ไม่ตกหม้อนรกแล้ว ตามความเชื่อของชาวล้านนา มหาวีบากยังมี คุณอันมาก ในการช่วยให้ผู้ป่วยหายจากวิบาก หรือพ้นจากวิบากด้วยอาการสงบ บอกด้วยคร่ำคร่าไม่ถึงสนใจทิวทัศน์อันรื่นรมย์เรื่องนี้ มีการทบทวนวรรณกรรมมาอย่างไร ศึกษาพิธีการพึงธรรมสำหรับผู้ไถ่ภัยชนม์ของชาวพุทธล้านนา ตามแบบอนาลปิณฑิโกวาทสูตร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพึงธรรมของผู้ไถ่ภัยชนม์ในคัมภีร์พระพุทธานุชาลนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการพึงธรรมสำหรับผู้ไถ่ภัยชนม์ของชาวพุทธล้านนา
3. เพื่อนำเสนอพิธีการพึงธรรมของผู้ไถ่ภัยชนม์ของชาวพุทธล้านนาตามแนวอนาลปิณฑิโกวาทสูตร

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสารและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย มาอธิบายอ้างอิงเพื่อสนับสนุนในงานวิจัย ดังนี้

เสรี พุกกะมาน ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอาสันนกรรมในพระพุทธานุชาลนาเถรวาท” งานวิจัยพบว่า กรรมหรือการกระทำที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดชีวิตและส่งผลให้ชีวิตสืบต่อไปไม่สิ้นสุด จนกว่าจะถูกทำลายลงด้วยอาสวัภยญาณ(ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ) มีความครอบคลุมทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ยกเว้นกรรมหรือการกระทำของพระอรหันต์ที่จะไม่ส่งผลให้เกิดใหม่อีกต่อไป เนื่องจากกรรมหรือการกระทำของท่านไม่มีอุปาทานเข้าไปปรุงแต่ง งานวิจัยยังพบอีกว่า อรรถกถา (หนังสืออธิบายพระไตรปิฎก)ที่พระพุทธโฆสะแต่ง ได้กล่าวถึงกรรม 12 โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 กล่าวถึงเวลาที่กรรมให้ผล กลุ่มที่ 2 กล่าวถึงหน้าที่ของกรรม และกลุ่มที่ 3 กล่าวถึงลำดับการให้ผลของกรรม ทั้งหมดแบ่งโดยยึดกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเป็นหลัก อาสันนกรรมในงานวิจัยนี้ จัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 ของกรรม 12 และผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ 2 ประการ คือ 1) การกระทำในเวลาใกล้ตาย และ 2) การกระทำที่ทำไว้นานแล้ว แต่ผู้ทำหวนระลึกได้ตอนใกล้ตาย ซึ่งครอบคลุมทั้งฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรม จากการวิจัยพบว่า อาสันนกรรมเป็นสะพานเชื่อมต่อชีวิตเก่าตอนใกล้ตายกับชีวิตใหม่หลังตาย เนื่องจากทำหน้าที่ให้กำเนิดชีวิตใหม่ทันทีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ คนเราจึงสามารถเลือกเกิดได้ ซึ่งอยู่บนเงื่อนไขของอาสันนกรรมว่าเป็นประเภทใด เป็นกุศลหรืออกุศล (เสรี พุกกะมาน, 2552)

พระมหาประเสริฐ ภูทกจาโร (ยาด่านาน) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คติธรรมและคุณค่าของคัมภีร์มหาวีบากฉบับล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์มหาวีบากฉบับล้านนา มีเนื้อหาเกี่ยวกับผลการกระทำของเศรษฐีผู้หนึ่งที่ไม่มีบุตร ดังเรื่องราวที่ปรากฏในทุติยอุตตกสูตร ทั้งมีลักษณะการแต่งเช่นเดียวกับ จูฬกัมมวิภังคสูตร มีจุดประสงค์เพื่อสอนเรื่องกรรม โดยพบฉบับที่เก่าที่สุดเท่าที่สำรวจพบ จารใน พ.ศ. 2395

ฉบับที่ใหม่ที่สุด พ.ศ.2520 โดยพบคัมภีร์ในช่วงพ.ศ. 2400-2500 เป็นปริมาณมาก(พระมหาประเสริฐ ภาททจาโร (ยาดำนาน), 2562)

เนื้อหาสาระคัมภีร์มหาวิบากแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1.นิทานวจนะ เป็นข้อความเบื้องต้นของคัมภีร์ แสดงความนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า 2.เนื้อหาคัมภีร์ อยู่ในช่วงกลาง ประกอบด้วยเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงชีวิตเศรษฐีผู้หนึ่งในเมืองสาวัตถี ที่แม้จะร่ำรวยแต่ยังพึงพอใจในการใช้ชีวิตอย่างอัตคัด และเรื่องผลกระทบที่ทำให้ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน 3.นิคมวจนะในช่วงท้ายคัมภีร์ แสดงนัยสำคัญว่าเนื้อหาของคัมภีร์มหาวิบากนี้ ได้มาจากพระไตรปิฎกมหาวิบากได้สะท้อนคติธรรมเรื่องกรรมและผลของกรรมเป็นหลัก ทั้งยังสะท้อนคุณค่าทางสังคมของชาวล้านนาที่เชื่อว่า มหาวิบากสามารถช่วยให้ผู้ใกล้ตายหรือวิญญาณผู้ตาย พ้นไปจากวิบากกรรมได้ อันก่อให้เกิดประเพณีเกี่ยวกับความตายของชาวล้านนา และสะท้อนคุณค่าทางด้านภาษา คือ ช่วยรักษาการใช้ภาษาไทยล้านนา และการพัฒนาเนื้อหารวรรณกรรมมหาวิบากให้สอดคล้อง กับบริบทสังคมปัจจุบัน

เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึง อนาถบิณฑิกอุบาสก ไว้ในหนังสือ พุทธสาวก พุทธสาวิกา ประมวลประวัติพระเถระพระเถรีอุบาสกอุบาสิกา สมัยพุทธกาล ว่า อนาถบิณฑิก เศรษฐี เป็นผู้เลิศกว่าบุคคลอื่นในด้าน การถวายทาน ท่านอนาถบิณฑิกะ เดิมชื่อว่า สุทัตตะ เป็น ชาวเมืองสาวัตถีโดยกำเนิดเป็นบุตรของสุมนะ เศรษฐี ท่านได้แต่งงานกับสุภาพสตรีนามว่า บุญญลักขณามีบุตรด้วยกัน 4 คน เป็นชายหนึ่ง นามว่า กาละ เป็นหญิงอีกสามคน คือ มหาสุภัททาจุลสุภัททา และสุมนา ตามลำดับ พอได้ยินว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านั้น ปีติโสมนัสได้ แผ่ชวนไปทั่วสรรพางค์กาย พระพุทธองค์ทรงแสดง “อนุปุพพิกธา” แก่เศรษฐี เป็นการวาง พื้นฐานสร้างความเข้าใจเบื้องต้นแก่เศรษฐีก่อน แล้วได้ทรงแสดง “อริยสัจสี่” จนจบ หลังฟัง พระธรรมเทศนา สุทัตตะเศรษฐีได้ “ดวงตาเห็นธรรม” (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2548)

ชัชวาล ทองดีเลิศ แสดงความคิดเห็นว่า การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาให้คง เดิม ดังที่เคย เป็นเมื่อห้าสิบปีมาก่อน หรือร้อยปีก็ตาม จะดีกว่าการยอมให้วัฒนธรรมที่เคยมีมัน คลี่คลายไปตามยุคสมัย หรือไม่ คำตอบทั้งหมดที่ลูกหลานของชาวล้านนา ที่อยู่อาศัยในล้านนานี้เอง ที่จะสานจิตวิญญาณ สานต่อ ลมหายใจ ของวิถีทางแผ่นดินอย่างไร ขณะเดียวกัน ก็ได้นิยามคำว่า ล้านนาว่า กลุ่มวัฒนธรรมที่มีความ หลากหลายของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาของแต่ละชนเผ่านั้นมีหัวใจสำคัญอยู่ที่มิติของการที่ มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีความ เอื้ออาทรต่อกันมาโดยตลอด โดยสะท้อนออกมาทาง ความเชื่อประเพณีพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อ พวกนี้ให้วิถีชีวิตของชุมชนในล้านนาอยู่กับธรรมชาติใช้ ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยั่งยืน (ชัชวาล ทองดีเลิศ, 2542)

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) รวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) เอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ของมหาจุฬาราชวิทยาลัย ปี พุทธศักราช 2525 และฉบับแปลภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 อรรถกถาฉบับแปลภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2553

2) เอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาพิธีกรรมของการฟังธรรมในล้านนา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ คือข้อ 1 ศึกษาเกี่ยวกับศึกษาการฟังธรรมของผู้ไถ่ร้ายชนม์ในพระพุทธศาสนา เนื้อหาในส่วนนี้จะปรากฏอยู่ในบทที่ 4.1 ข้อที่ 2 เป็นการศึกษาการฟังธรรมสำหรับผู้ไถ่ร้ายชนม์ของชาวพุทธล้านนา เนื้อหาจะปรากฏในบทที่ 4.2 และ องค์ความรู้พร้อมคำอธิบายเกี่ยวกับนำเสนอพิธีการฟังธรรมของผู้ไถ่ร้ายชนม์ของชาวพุทธล้านนาตาม แนวอนาถปิณฑิโกวาทสูตร จะอยู่ในส่วนของบทที่ 4.3 บทที่ 5 เป็นส่วนของการสรุป อภิปรายผลของการ วิจัยและข้อเสนอแนะ

โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ในเดือนกันยายน-ตุลาคม 2567 ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัย ใน ลักษณะการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ ตำรา ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 บท และ แบบสอบถาม เพื่อส่งสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ จากนั้นทำการแก้ไข และขออนุมัติหัวข้อ

2) ในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม 2567 ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศึกษาโครงสร้างและเนื้อหา อนาถปิณฑิโกวาทสูตร ในพระสูตรที่ 1 สฬายตนวรรค พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัญณาสก์ เล่มที่ 14 ศึกษาเกี่ยวกับอนาถปิณฑิโกวาทสูตร วิเคราะห์เกี่ยวกับพิธีการฟังธรรมสำหรับผู้ไถ่ร้ายชนม์ของชาวพุทธ ล้านนาตามแบบอนาถปิณฑิโกวาทสูตร

3) ในเดือนธันวาคม 2567 วิเคราะห์เกี่ยวกับพิธีการฟังธรรมสำหรับผู้ไถ่ร้ายชนม์ของชาวพุทธล้านนา ตามแบบอนาถปิณฑิโกวาทสูตร เพื่อนำไปเขียนบทที่ 4 และนำไปสู่การประมวลผลข้อมูล บทที่ 1-5 เข้าสู่ กระบวนการสอบป้องกันครั้งที่ 1

4) ในเดือนมกราคม 2568 แก้ไขงานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำแนะนำ เข้าสู่กระบวนการสอบ ป้องกันครั้งที่ 2

5) ในเดือนกุมภาพันธ์ 2568 แก้ไขงาน และส่งอนุมัติลงนาม

ผลการวิจัย

การฟังธรรม ในพระพุทธศาสนานั้นผู้ฟังจะได้รับฟังธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคำ สอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สะท้อนถึง วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อโยงของศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่เกิด จนถึงตาย

1) การฟังธรรมของผู้ไถ่ร้ายชนม์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การฟังธรรมของผู้ไถ่ร้ายชนม์ในพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 14 พระ สูตรตันตปิฎกเล่มที่ 6 [ฉบับมหาจุฬาฯ] มัชฌิมนิคาย อุปริปัญณาสก์ 5. สฬายตนวรรค หมวดว่าด้วยอายตนะ 6 ประการ 1. อนาถปิณฑิโกวาทสูตร ว่าด้วยการให้อาหาก่อนอนาถปิณฑิกคหบดี ความว่า อนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นอุบาสกผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้สร้างวัดพระเชตะวันมหาวิหาร และอุปถัมภ์พระสงฆ์ เป็นจำนวนมาก เมื่อท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วยหนักใกล้จะถึงแก่กรรม พระสารีบุตรได้เดินทางมาเยี่ยมและ แสดงธรรมให้ท่านฟัง ซึ่งธรรมะที่พระสารีบุตรแสดงให้ท่านฟังนั้นเรียกว่า "อนาถปิณฑิโกวาท" โดยมีเนื้อหา สำคัญ ดังนี้ ความไม่เที่ยงของสังขาร พระสารีบุตรได้แสดงธรรมเกี่ยวกับความไม่เที่ยงของสังขารร่างกายและ

จิตใจ ให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้พิจารณาถึงความจริงของชีวิต การละความยึดมั่นถือมั่น พระสารีบุตรได้สอนให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีละความยึดมั่นถือมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์ ให้พิจารณาว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอนิจจัง การพิจารณาขั้น 5 พระสารีบุตรได้สอนให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีพิจารณาขั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตน การระลึกถึงพระรัตนตรัย พระสารีบุตรได้ให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อเป็นที่พึ่งในวาระสุดท้ายของชีวิต เมื่อท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตร ท่านก็เกิดความปีติและน้ำตาไหล ท่านกล่าวว่าตลอดชีวิตท่านได้ฟังแต่ธรรมะเกี่ยวกับการให้ทาน การรักษาศีล แต่ไม่เคยได้ฟังธรรมะที่ลึกซึ้ง เช่นนี้มาก่อน อนาถปิณฑิกโกวาทเป็นธรรมะที่สำคัญ แสดงให้เห็นถึงความเมตตาของพระสารีบุตรที่มีต่อท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี และเป็นธรรมะที่เตือนสติให้เราได้พิจารณาถึงความจริงของชีวิต

2. การฟังธรรมสำหรับผู้ใกล้วายนมของชาวพุทธล้านนา

ประเพณีสำคัญก่อนตายของชาวพุทธล้านนา แสดงถึงความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่กำลังจะจากไปได้ฟังธรรมะเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจในวาระสุดท้ายของชีวิต คือ การฟังธรรมก่อนตาย เป็นที่พึ่งทางใจ การฟังธรรมช่วยให้ผู้ใกล้วายนมได้ระลึกถึงคุณงามความดีที่ได้กระทำความ และเตรียมจิตใจให้สงบเพื่อเผชิญกับความตาย ช่วยให้อะวาท ธรรมะช่วยให้ผู้ใกล้วายนมได้เข้าใจถึงความไม่เที่ยงของชีวิต และละวางความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ เป็นกุศล การฟังธรรมเป็นกุศลอย่างยิ่งสำหรับผู้ใกล้วายนม และเชื่อกันว่าจะส่งผลให้ไปสู่สุคติภูมิ เนื้อหาธรรมะที่นิยมนำมาเทศน์ ธรรมมหาวิบาก เป็นการเทศน์เกี่ยวกับวิบากกรรม เพื่อเตือนสติผู้ป่วยให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะในบั้นปลายชีวิต มหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะกัณฑ์ที่แสดงถึงความเสียสละและการให้ทาน เช่น กัณฑ์มัทรี กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์นครกัณฑ์ และธรรมะเกี่ยวกับความไม่เที่ยงของชีวิต: เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อให้ผู้ใกล้วายนมได้เข้าใจถึงสังขารของชีวิต โดยมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ ญาติพี่น้องจะนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ธรรมะให้ผู้ใกล้วายนมฟังที่บ้านหรือที่วัด จะจัดเตรียมสถานที่ให้สงบและเหมาะสมสำหรับการฟังธรรม มีญาติพี่น้องและคนในชุมชนจะมาร่วมฟังธรรม พระสงฆ์ก็จะเตรียมคัมภีร์ฉบับหนึ่งชื่อ “ธรรมมหาวิบาก” มาเทศน์ให้คนลำบากฟัง เนื้อหาของคัมภีร์นั้นกล่าวถึงเศรษฐี 2 คู่สามี เป็นคนตระหนี่ขี้เหนียว ไม่ยอมกินอาหารที่ดี ไม่ยอมใช้วัตถุที่ดี เมื่อตายไปทรัพย์สมบัติทั้งปวง ได้ตกเป็นของหลวง วิญญาณเศรษฐีได้เป็นเปรตเสวยความทุกข์เวทนา หลังจากนำคัมภีร์นี้มาเทศน์ เชื่อกันว่าภายใน 3 วัน 7 วัน ถ้าคนลำบากไม่หายก็จะตาย ทั้งนี้ เพื่อเป็นกำลังใจและส่งผู้ใกล้วายนม

3) วิธีการฟังธรรมของชาวพุทธล้านนา มีกระบวนการดังนี้

การเตรียมตัว เมื่อทราบว่ามีผู้ป่วยมีอาการหนัก ญาติจะนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมที่บ้านจัดเตรียมสถานที่ให้สงบ สะอาด และเหมาะสมสำหรับการฟังธรรมญาติอาจจัดเตรียมเครื่องไทยทาน เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน อาหาร เพื่อถวายพระสงฆ์

การแสดงธรรม พระสงฆ์จะแสดงธรรมตามหลักอนาถปิณฑิกโกวาทสูตร หรือธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาความไม่เที่ยงของชีวิต เนื้อหาธรรมอาจเน้นการระลึกถึงคุณงามความดีที่ผู้ป่วยได้กระทำความ เพื่อให้เกิดความสบายใจ พระสงฆ์อาจสวดบทพุทธมนต์เพื่อความสงบและเป็นสิริมงคลและช่วยให้จิตใจสงบ

การปฏิบัติของญาติ ญาติควรอยู่ร่วมฟังธรรมด้วยความสงบและสำรวมช่วยดูแลผู้ป่วยให้มีความสุขสบายในการฟังธรรมหลังการแสดงธรรม ญาติอาจสนทนาธรรมกับพระสงฆ์เพื่อขอคำแนะนำเพิ่มเติม

การปฏิบัติของผู้ใกล้วายนม ตั้งจิตให้สงบ ฟังธรรมด้วยความตั้งใจ พิจารณาตามเนื้อหาธรรมที่ได้ยิน เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายและจิตใจระลึกถึงบุญกุศลที่เคยทำมา

ความสำคัญของพิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายนม เพื่อช่วยให้ผู้ใกล้วายนมมีจิตใจสงบ ไม่หวาดกลัว ต่อความตาย เป็นการเตรียมพร้อมสำหรับการละสังขารอย่างมีสติ เป็นโอกาสให้ญาติได้แสดงความกตัญญูต่อผู้ป่วย เป็นประเพณีที่แสดงถึงวัฒนธรรมชาวล้านนา และซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และความปรารถนาดีของญาติที่มีต่อผู้ป่วย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพิธีการฟังธรรมสำหรับผู้ใกล้วายนมของชาวพุทธล้านนาตามแบบอนาถปิณฑิโกวาทสูตร พบว่า การฟังธรรมของผู้ใกล้วายนมในพระพุทธศาสนาปรากฏในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร ซึ่งพระสารีบุตร ได้แสดงธรรมแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีที่ป่วยหนัก มีเนื้อหาธรรมเน้นการพิจารณาความไม่เที่ยงของสังขาร ชั้น 5 การละความยึดมั่นถือมั่น และการระลึกถึงพระรัตนตรัย มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ป่วยมีจิตใจสงบ เตรียมพร้อมสำหรับการละสังขาร สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการฟังธรรม อาเนสงส์ 6 ประการ ในอังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 22). (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในการฟังธรรม ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมอันงามในกาลอันควร (เช่น ก่อนจะสิ้นลมหายใจ) (1) จิตของผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ในเวลาใกล้ตาย ได้เห็นพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด บริสุทธิ์ บริบูรณ์จากพระพุทธเจ้า จิตยอมหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 เพราะได้ฟังธรรมนั้น (2) จิตของผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ในเวลาใกล้ตาย ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า แต่ได้เห็นสาวกของพระองค์ ได้ฟังธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด บริสุทธิ์บริบูรณ์จากสาวกของพระพุทธเจ้า จิตยอมหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 เพราะได้ฟังธรรมนั้น (3) จิตของผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ในเวลาใกล้ตาย ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ แต่ตรัสตรองเพ่งด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เรียนมา เมื่อตรัสตรองเพ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาอยู่ จิตยอมหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 (4) จิตของผู้ที่ได้หลุดพ้นจากสังโยชน์ส่วนเบื้องต่ำ 5 แต่จิตยังไม่ยอมไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส ในเวลาใกล้ตาย ได้เห็นพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด บริสุทธิ์บริบูรณ์จากพระพุทธเจ้า จิตยอมยอมไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลสเพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น (5) จิตของผู้หลุดพ้นแล้วจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 แต่จิตยังไม่ยอมไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส ในเวลาใกล้ตาย ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า แต่ได้เห็นสาวกของพระองค์ ได้ฟังธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด บริสุทธิ์บริบูรณ์จากสาวกของพระพุทธเจ้า จิตยอมยอมไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลสเพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น (6) จิตของผู้หลุดพ้นแล้วจากสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 แต่ยังไม่ยอมไปในนิพพาน อันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส ในเวลาใกล้ตาย ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าและไม่ได้เห็นสาวกของพระองค์ เลย แต่ตรัสตรองเพ่งด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เรียนมา เมื่อตรัสตรองเพ่งด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาอยู่ จิตยอมยอมไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลสอันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ (มุลินีอุทธานธรรม, 2567)

การฟังธรรมสำหรับผู้ใกล้วายนมของชาวพุทธล้านนา เป็นประเพณีที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความปรารถนาดีต่อผู้ที่กำลังจะจากไป การฟังธรรมช่วยให้ผู้ใกล้วายนมระลึกถึงคุณงาม

ความดี ละวางความยึดมั่นถือมั่น และเป็นกุศลส่งผลให้ไปสู่สุคติภูมิ เนื้อหาธรรมที่นิยมนำมาเทศน์ ได้แก่ ธรรมมหาวิบาก มหาเวสสันดรชาดก และธรรมะเกี่ยวกับความไม่เที่ยงของชีวิต มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ที่บ้านหรือวัด ญาติพี่น้องและคนในชุมชนมาร่วมฟังธรรม ชาวบ้านนามองความตายเป็นเรื่องธรรมดา และเป็นการสืบต่อแห่งชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาประเสริฐ ภัททจาโร (ยาคำนาน)** ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คตินิยมและคุณค่าของคัมภีร์มหาวิบากฉบับล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์มหาวิบากฉบับล้านนา มีเนื้อหาเกี่ยวกับผลการกระทำของเศรษฐีผู้หนึ่งที่ไม่มียุติธรรม ดังเรื่องราวที่ปรากฏในทิวติยอภุตตกสูตร ทั้งมีลักษณะการแต่งเช่นเดียวกับจุฬามณีวงศ์สูตร มีจุดประสงค์เพื่อสอนเรื่องกรรม โดยพบฉบับที่เก่าที่สุดเท่าที่สำรวจพบ จารใน พ.ศ. 2395 ฉบับที่ใหม่ที่สุด พ.ศ.2520 โดยพบคัมภีร์ในช่วงพ.ศ. 2400-2500 เป็นปริมาณมาก เนื้อหาสาระคัมภีร์มหาวิบากแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1.นิทานวจนะ เป็นข้อความเบื้องต้นของคัมภีร์ แสดงความนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า 2.เนื้อหาคัมภีร์ อยู่ในช่วงกลาง ประกอบด้วยเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงชีวิตเศรษฐีผู้หนึ่งในเมืองสาวัตถี ที่แม้จะร่ำรวยแต่ยังพึงพอใจในการใช้ชีวิตอย่างอัตคัดและเรื่องผลกรรมที่ทำให้ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน 3.นิคมวจนะในช่วงท้ายคัมภีร์ แสดงนัยสำคัญว่าเนื้อหาของคัมภีร์มหาวิบากนี้ ได้มาจากพระไตรปิฎกมหาวิบากได้สะท้อนคตินิยมเรื่องกรรมและผลของกรรมเป็นหลัก ทั้งยังสะท้อนคุณค่าทางสังคมของชาวล้านนาที่เชื่อว่า มหาวิบากสามารถช่วยให้ผู้ใกล้ตายหรือวิญญาณผู้ตาย พ้นไปจากวิบากกรรมได้ อันก่อให้เกิดประเพณีเกี่ยวกับความตายของชาวล้านนา และสะท้อนคุณค่าทางด้านภาษา คือ ช่วยรักษาการใช้ภาษาไทยล้านนา และการพัฒนาเนื้อหาวรรณกรรมมหาวิบากให้สอดคล้อง กับบริบทสังคมปัจจุบัน

และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นวกฤต เห่งกระโทก** ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน วรณกรรม พระพุทธศาสนาล้านนาเรื่องมหาวิบาก” ผลการวิจัยพบว่าวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา เรื่องมหาวิบาก หรือธรรมมหาวิบาก เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นจาก ภูมิปัญญาของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา มีการแต่งวรรณกรรมที่มุ่งเน้นด้านหลักธรรม ความเชื่อ และความศรัทธา ในพระพุทธศาสนา โดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นล้านนา ที่มีความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลต่างๆ เพราะพระพุทธศาสนาได้ซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมล้านนา มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และพระพุทธศาสนายังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่พึ่งทางใจ พุทธศาสนาก็ ก่อกำเนิดความศรัทธา จนสร้างแรงบันดาลใจนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานทางด้านวรรณกรรมทาง พุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องมหาวิบากนี้ ได้มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดหลักคำสอน และแนวทางประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดผ่านทาง วรณกรรม นำไปสู่ความเชื่อที่สร้างสรรค์สังคมให้เรียนรู้เรื่องกรรม ผลของกรรม หรือวิบาก การประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบของศีลธรรม การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยผ่าน ทำนองการเทศน์ในรูปแบบธรรมวัด

พิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายเป็นของชาวพุทธล้านนาตามแนวอนาถปิณฑิโกวาทสูตร มีการผสมผสานหลักธรรมจากอนาถปิณฑิโกวาทสูตรและธรรมมหาวิบาก โดยกระบวนการประกอบด้วย การเตรียมตัว (นิมนต์พระสงฆ์ จัดเตรียมสถานที่และเครื่องไทยทาน) การแสดงธรรม (ตามหลักอนาถปิณฑิโกวาทสูตรหรือธรรมะที่เกี่ยวข้อง) การปฏิบัติของญาติ (ร่วมฟังธรรม ดูแลผู้ป่วย สนทนาธรรม) และการปฏิบัติของผู้ใกล้วายเป็น (ตั้งใจให้สงบ พิจารณาธรรม ระลึกถึงบุญกุศล)ความสำคัญของพิธีคือ ช่วยให้ผู้ใกล้วายเป็นมีจิตใจสงบ เตรียมพร้อมสำหรับการละสังขาร แสดงความกตัญญู และแสดงถึงวัฒนธรรมชาวล้านนา การฟังธรรมของ

ผู้ใกล้วายนมของชาวพุทธล้านนา เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้ากับ ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ผู้ที่กำลังจะจากไปมีจิตใจสงบและเตรียมพร้อม สำหรับการละสังขารอย่างมีสติ

สรุปองค์ความรู้

จากเนื้อหาสาระที่ปรากฏจากการศึกษาพิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายนมของชาวพุทธล้านนาและการฟังธรรมตามแนวอนาลปิณฑโกวาทสูตรนั้นประกอบไปด้วยความรู้ที่สำคัญ ดังนี้

1. อนาลปิณฑโกวาทสูตร สูตรนี้กล่าวถึงอนาลปิณฑิกเศรษฐีผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เมื่อท่านป่วยหนัก พระสารีบุตรได้แสดงธรรมให้ท่านฟังเพื่อบรรเทาความทุกข์ทางกายและใจ เนื้อหาธรรมที่แสดงเน้นการพิจารณาชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตน เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยคลายความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายและจิตใจ การฟังธรรมในวาระสุดท้ายของชีวิตมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยมีจิตใจสงบ ไม่หวาดกลัวต่อความตาย และเตรียมพร้อมสำหรับการละสังขารอย่างมีสติ

2. ธรรมมหาวิบากเป็นคำสอนในเรื่องความตระหนี่ ความโลภ และปาณาติบาต ซึ่งดูไม่ค่อยเกี่ยวกับการเจ็บป่วยแต่ประการใด การนำธรรมหรือคัมภีร์มาเทศน์ให้ฟัง ก็คงเห็นว่าคนป่วยอยู่ในอาการหนักที่เรียกตามภาษาล้านนาว่า “ลำบาก” คือ ป่วยหนักใกล้ตายแล้ว แต่ไม่ยอมตายง่าย ๆ จึงคิดว่าคนป่วยน่าจะมีความ “วิบาก” หนา ทำให้เกิดความทุกข์ทรมาน ถ้าเอาธรรมมหาวิบาก ซึ่งพ้องเสียงกับ “วิบาก” มาเทศน์ให้ฟัง น่าจะมีผลทำให้พ้นวิบากกรรม ถ้ามีบุญก็จะหาย หมดบุญก็จะตายเสียให้รู้แล้วรื้อรอด

3. ความสำคัญของพิธีการฟังธรรมของผู้ใกล้วายนม เพื่อช่วยให้ผู้ใกล้วายนมมีจิตใจสงบ ไม่หวาดกลัวต่อความตาย เป็นการเตรียมพร้อมสำหรับการละสังขารอย่างมีสติ เป็นโอกาสให้ญาติได้แสดงความกตัญญูต่อผู้ป่วย เป็นประเพณีที่แสดงถึงวัฒนธรรมชาวล้านนา และซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และความปรารถนาดีของญาติที่มีต่อผู้ป่วย

แผนภาพที่ 1 สรุพอองค์ความรู้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จากผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) เพื่อสร้างแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมให้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้เฒ่าวัยชรา เพื่อให้ผู้เฒ่าวัยชราที่มีจิตใจสงบ แสดงความกตัญญู ของญาติพี่น้อง และแสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมชาวล้านนา อย่างยั่งยืน

2) องค์ความรู้ดังกล่าว ถ้านำมาประยุกต์ใช้ในการเทศนา และทุกครั้งที่มีโอกาสที่ในการ บรรยาย อบรม หรือเสวนา จะทำให้เกิดความเข้าใจใน ชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตน อย่างถ่องแท้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ที่จะศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไป ควรจะมีการศึกษา เรื่องดังต่อไปนี้

1) ควรวิจัยถึงอิทธิพลการฟังธรรมของผู้ชาวพุทธล้านนาที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตอันจะนำไปสู่การสืบสาน อนุรักษ์ให้เป็นประเพณีการเทศน์แบบดั้งเดิมอันดั้งเดิมของล้านนาสืบไป

- 2) ศึกษาแนวคิดและคำสอนเรื่องอานิสงส์ของการฟังธรรมตามวาระต่างๆ
- 3) ศึกษากลุ่มคัมภีร์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ และตาย

เอกสารอ้างอิง (References)

- อภิธาน สมใจ. (2561) งานศพล้านนา ปราสาทนภาศติลิ่งศ์สุไม้ศพ. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.
- พระใบฎีกาแสงธรรม สุปลโย (นามคำ). (2565) คัมภีร์มหาวิบากล้านนา : องค์ความรู้ และกระบวนการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในชีวิตของชาวล้านนา. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2565.
- พระมหาประเสริฐ ภาทจโร (ยาดำนาน)(2562) “ศึกษาวิเคราะห์คติธรรมและคุณค่าของคัมภีร์มหาวิบากฉบับล้านนา”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก.(2548). พุทธสาวก พุทธสาวิกา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- ชัชวาล ทองดีเลิศ, (2542) สืบสานล้านนา สืบสานลมหายใจของแผ่นดิน. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.
- มูลนิธิอุทกวิทยานธรรม, อานิสงส์ในการฟังธรรมในเวลาอันควร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://uttayarndham.org/dharma-media/2577/อานิสงส์ในการฟังธรรมในเวลาอันควร> , [12 กันยายน 2567].